

Mežezeri

Pirms sāku šo rakstu, pa telefonu noorganizēju tādu kā nelielu aptauju savu draugu, dabas pētnieku, vidū. Viņu profesionālie pienākumi saistīti vai nu ar visas Latvijas, vai tās mežu pārstaigāšanu, un viņi ir redzējuši ļoti daudzus meža ezerus. Aptaujā bija tikai viens jautājums: kādas asociācijas tev izraisa vārds „mežezers”? Apkopojot atbildes, izveidojās šāds vispārīgs priekšstats.

Mežezeri visbiežāk ir nelieli un noapaļoti (bez līčiem). Tos ieskauj šaurāka vai platāka pārpurvojusies staigana josla. Daudzi tādēļ kļuvuši nepieejami, un tiem atbilstošāks būtu apzīmējums – purva ezers. Pa retam gadās arī ezeri ar brīnišķīgu smilšainu dibenu, vismaz vietām. Ūdens pa lielākai daļai mēdz būt tumšs, un tikai reizumis mežā var sastapt dzidrūdus ezerus. Neatkarīgi no krāsas ūdens vienmēr šķiet ļoti mīksts. Ūdensaugu maz, un esošie neizceļas ar spēcīgu stāvu. Daudz siekstu. Tāpat kā kalnu ezeri, mežezeri ir skaisti. Ainavai ar ezeru piemīt pirmatnīga, noslēpumaina burvība. To pastiprina klusums un vientulība. Arī daudzu cilvēku vienlaicīga klātbūtne nespēj kļiedēt ainavas fascinējošo spēku.

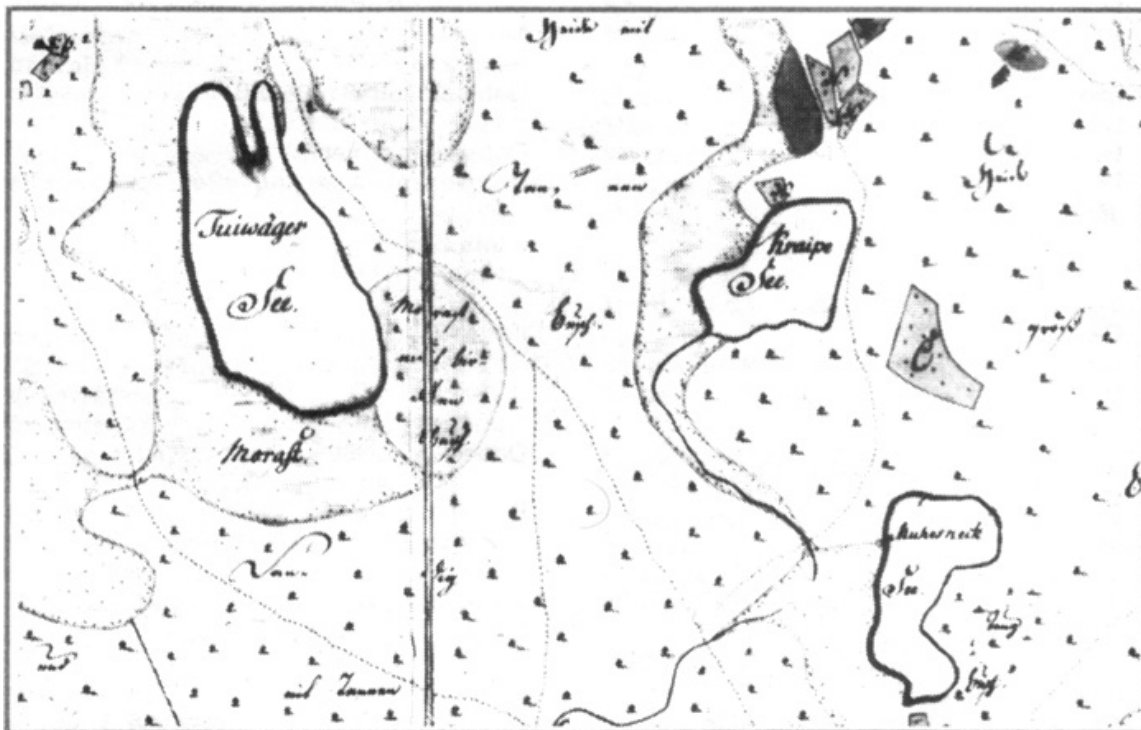
Sarunvalodā par mežezeriem dēvē tos, kurus mežs ieskauj vai no visām četrām debess pusēm, vai vismaz no trijām. Ja ezers atrodas neliela purviņa vidū vai kāda lielāka – malā, tad arī to sauc par mežzeru.

Samērā reti kāds runājot nodala atsevišķi purva ezerus. Varbūt vienīgi tad, ja purva teritorija ir liela un tajā esošie paprāvie brīvā ūdens laukumi vairāk iederas purvā nekā mežā.

Kaut gan meža un purva ezeri savā starpā stingri atšķiras kā pēc ķīmiskajām un bioloģiskajām īpašībām, tā arī pēc ezerdobes aizpildīšanās pakāpes, tomēr ar laiku ikviens meža ezers pārvēršas par purva ezeru un beigās – par purvu. Dabiskos apstākļos šis process norit ļoti lēni, bet, cilvēkam piepalīdzot, neticami strauji. Lūk, piemērs. Cēsu rajonā Raiskuma mežniecības teritorijā atrodas Tavaiņu purvs, bet 1683. gadā zīmētajā Lielstraupes muižas plānā redzams Tavaiņu ezers visā savā godībā (attēls). Šī mežezera izzušanas vēsturi zina pastāstīt sava novada labs pārzinātājs, agrākais mežsargs Mārtiņš Eglītis. Pēc viņa domām, Tavaiņu ezers savos labklājības laikos bijis vismaz ap 90 hektāru liels. Kā redzams muižas plānā, ezeram jau tolaik no visām pusēm mācies virsū purvs. Vienīgi divas trešdaļas no austrumu krasta garuma vēl bijusi cietzeme. Lai gan Tavaiņu ezers atradies Gaujas pietekas Braslas baseinā, 18. vai 19. gadsimtā pārrakta ezera austrumu krastam pavisam tuvu pienākošā ūdensšķirtne starp Braslas un Draņķupītes baseinu. Liekie Tavaiņu ezera ūdeņi pa visīsāko ceļu ievadīti Draņķupītes augštecē. Šodien varam vienīgi minēt, vai tas darīts, lai pievadītu ūdeni iecerētajām Klucīšu dzirnavām uz Draņķupītes, vai arī, lai ierobežotu strauji augošā purva apmērus.

Kad Klucīšu dzirnavas jau labu laiku pilnā sparā bija darbojušās, kādā vakarā atgadījies notikums ar neparastām sekām visam apvidum. Lielstraupes muižas mežkungs, ko tautā saukuši par trako Bimbaumu, spēlējis kārtis ar melderi Ramzemu. Kā bijis, kā nebijis – mežkungs zaudējis. Otrā dienā Bimbauma ļaudis nolaiduši Tavaiņu ezeru, lai Klucīšu dzirnavām netiktu ne pilītes.

Šodien no Tavaiņu ezera palikuši pāri daži nelieli akači un purva nosaukums. Ezers esot nolaists pagājušā gadsimtā.

Tā kā ar jēdzienu „mežezers” itin bieži apzīmē ezerus, kuri atrodas gan mežā, gan arī purvā, šī raksta ietvaros apskatīsim kā vienus, tā otrs. Pirmos tā arī sauksim par mežezeriem. Par purva ezeriem sauksim visus tos, kuriem piemīt purvu ezeriem raksturīgās īpašības neatkarīgi no ezera rašanās veida. Tātad neatkarīgi no tā, vai ap ezeru purva vietā agrāk bijuši klajumi vai mežs, vai arī šis ezers ir sūnu purva neatņemama sastāvdaļa un radies, purvam augot.

Runājot par cilvēkiem, mēs dažkārt mēdzam teikt: „Viņš ir īsts sava laikmeta produkts” vai arī: „Viņš ir īsts savas vides produkts”. Šādi raksturojot cilvēkus, mēs reizēm varam kļūdīties, bet raksturojot ezerus – nekad.

Ūdens sastāvs vistiešākajā veidā ir atkarīgs no tā, kā tiek izmantota zeme ezera sateces baseinā. Vielas ezerā ienes ne tikai lietus un kūstošā sniega ūdeņi, kas pārskalo augsnes un nogulumiežus, bet arī gruntsūdeņi. Virszemes ūdeņos – upēs, ezeros – un pazemes ūdeņos, ko satur zemes garozas augšējie slāņi, visizplatītākie ir 6 joni: 3 katjoni – kalciji, magnijs, nātrijs un 3 anjoni – bikarbonātons, sulfātons un hlorjons. Sadaloties augu atliekām, augsnē rodas ogļskābā gāze. Starp augsnes daļiņām tās ir daudzkārt vairāk nekā atmosfēras gaisā.

Bez nosauktajām vielām ezeru ūdeni ietekmē vēl arī citas: dzelzs, mangāns, biogēnie elementi, no kuriem galvenie ir slāpekļs un fosfors, kā arī organiskās vielas. Daļu biogēnu pieteces ūdeņi ienes no ārienes, daļa rodas ezerā pašā, sadaloties augu un dzīvnieku atliekām. Zināms daudzums organisko vielu ezeros ienāk no sateces baseina. Pētot virszemes noteces ūdeņus, novērota šāda apgriezti proporcionāla sakarība: apvidos bez mežiem vai ar zemu mežu īpatsvaru veidojas ūdeņi ar augstu mineralizācijas pakāpi un mazu organisko vielu saturu. Turpretī no mežainiem un purvainiem rajoniem nāk noteces ūdeņi ar nelielu minerālvielu koncentrāciju un lielu

daudzumu organisko vielu, īpaši – humusvielu. Mežos augsne satur divreiz vairāk organisko vielu, un to izskalošanās apstākļi ir labāki nekā klajos apvidos. Mežainos rajonos arī gruntsūdeņi satur vairāk organisko vielu, jo mitros un pārmitros apstākļos humusvielas nepārtraukti filtrējas gruntsūdeņos. Jo ezera ūdens satur vairāk humusvielu, jo tā krāsa ir tumšāka.

Retie dzidrūdens ezeri sastopami vienīgi priežu mežos, kuri aug nabadzīgās smilts augsnēs ar plānu podzola kārtiņu un niecīgu trūdvielu daļu. Šiem ezeriem palaikam nepienāk neviena upīte, ja nu vienīgi kāds grāvis. Ezeru dibens pārsvarā smilšains, bet šur tur var būt arī dūņains. Ūdens gaiši zils vai gaiši zaļš ar lielu caurredzamību. Ezeri pārsvarā sekli, bet gadās arī pa kādam vidēji dziļam. Seklos ezeros vasaras stagnācijas periodā ūdens temperatūra pie dibena tikai nedaudz zemāka nekā virskārtā, turpretī dziļākos ezeros starp virsējiem un piedibena slāņiem ir lielas temperatūras atšķirības.

Šajos ezeros nav daudz ne mikroskopisko, ne makroskopisko augu, lai gan apgaismojums ir ideāls. Augu attīstību kavē nelielais barības vielu daudzums. Diezgan bieži ezeros saglabājušies augi, kas raksturīgi biogēnām vielām nabadzīgiem ūdeņiem. Mūsdienās šie augi ir reti un sargājami, kā, piemēram, Dortmana lobēlija, gludsporu un dzeloņsporu ezerene, ūdens subulārija, vienziēda krastene, pamīšziedu daudzlape, sniegbaltā un baltā ūdensroze. No ūdenskrātuvēs izplatītākajām sugām te aug ezeru meldri, parastās niedres, platlapu vilkvālītes, pameldri, dzeltenās lēpes, dažas glīveņu sugas.

Gadās, ka tieši šādos ezeros starp nedaudzajām organiskajām vielām ir tādas, kas piešķir ūdenim ārstnieciskas īpašības.

Ezeros maz ūdens dzīvnieku. Nabadzīgākajos ezeros no zivīm sastopami vienīgi asari, bagātākajos arī līdakas, plauži, raudas un ruduļi.

Ezeri ar tumšu ūdeni veido lielāko meža ezeru daļu. Tie var atrasties tikpat labi priežu mežos, kā jebkurās citās audzēs un purvu malās. Diezgan daudziem no tiem dibens smilšains, vai arī tikai vietām atklājas viegli pieejamas smilšainas nokrastes. Ir arī tādi, kuru krasti vispār nav pieejami. Ūdens var būt jebkurā tonī, sākot no zaļi dzeltena vai dzeltena un beidzot ar oranžu vai gaiši brūnu.

Gadās, ka stipri tumšos ezeros karstās vasaras dienās ūdens temperatūra virskārtā sasniedz 25 – 28 grādus, bet jau 2.5 – 3 metru dziļumā – tikai 12 grādus. Jo ezers tumšāks un mazāks, jo tajā sliktāks skābekļa režīms. Stipri tumšos ezeros ar skābekli visbagātākais ir ūdens virsējais slānis apmēram 0.5 metru dziļumā. Dziļāk gāzes daudzums samazinās un pazūd pavisam. Daļa skābekļa tiek patērēta bioķīmiskajos procesos, cita – ķīmiskajos procesos, proti, humusvielu oksidācijai. Humusvielu dēļ arī mikroelementi kļūst nekustīgāki, ūdens – skābāks. Neskatoties uz to, arī šajos ezeros nereti sastopami jau uzskaitītie aizsargājamie augi.

Taču nebūtu pareizi runāt par humusu, uzsverot vienīgi tā kaitīgo ietekmi. Iespējams, ka tā labvēlīgais efekts ir pat lielāks: piesaistot ūdenī nokļuvušos smagos metālus un citas toksiskās vielas, novērš to kaitīgo iedarbību, stabilizē ūdens ekosistēmas.

Pašreizējā skābo nokrišņu ērā būtu nepieciešams pievērst pastiprinātu uzmanību visu apskatīto tipu mežezerie.

Īsto vecumu jeb vecuma panīkuma stadiju ezeri ir sasnieguši tad, kad tie pielīdzināmi purva ezeriem.

Purva ezeri jeb distrofā tipa ezeri ir tādas ūdenskrātuves, kurās slikti augu barošanās apstākļi. Krasti – staigņi vai slīkstoši, arī stingri, kūdraini. Dziļums neliels: ar reti izņēmumiem – 4 – 5 metri. Ūdens krāsa ļoti tumša – sarkani brūna vai brūna, caurredzamība slihta. Humusa sevišķi daudz, skābekļa – ļoti maz. Ūdens skābs.

Augu un dzīvnieku ļoti maz, visbiežāk – dzeltenās lēpes, baltās un sniegbaltās ūdensrozes, purva cūkauši, grīši. No zivīm – līdakas un asari. Tāpat kā iepriekšējā tipa mežezeri, purva ezeri var saglabāties ļoti ilgi.

Kā jau paaudžu paaudzēs ierasts, novērtējot kāda dabas elementa nozīmi, vispirms domājam par to, kādu labumu iemanto cilvēks. Zināms, ko gūstam no peldēšanai, makšķerēšanai un ūdensputnu medībām piemērotiem ezeriem. Viens otrs no tiem, uz kuriem ved labs ceļš, noder arī meža ugunsgrēku dzēšanai.

Kāds labums no purva ezeriem, akačiem, dzelmēm? Aklis, Stulbis, Velnezers, Zviedru ezers, Caunu dzelve, Līkā dzelve, Burlaku dzelve, Purva dzelmīte... Senos laikos, apvīti fantastiskām leģendām, šie ezeri kalpoja iztēles gara uzturēšanai tautā. Purva ezeriņus visvairāk prot novērtēt gājputni – zosis, pīles, gulbji.

Varbūt ierobežoto cilvēcisko maņu dēļ mēs vēl ne visi spējam novērtēt šo ūdeņu lomu? Varbūt šī paša iemesla dēļ nespējam apzinātie to, ka mūsu galvenais uzdevums dzīves laikā – palīdzēt visām dabas norisēm saglabāt nepārtrauktību.

M.Leinerte, žurnāls „MEŽS”, 1991. gada marts, 12.-13. lpp.